

Geçmişin Öyküsü **Zaman**

"Saatleri saptamayı ilk bulan insana, Tanrı bildiğini yapsın! Benim bu dileğim, güneş saatini yapıp buraya koyarak, günlerimi dilimleyip bölen için de geçerlidir. Ben çocukken karnım güneş saatiydi, şimdikinden daha kesin ve daha güvenli. Acıkınca bilirdim ki yemek saatiydi. Ama şimdi tok olsam bile, eğer saat derse ki yemek vakti geldi, hayır diyemiyorum yemeye. Kentin çoğu aç açına sokaklarda, Güneş'in o çomaktan düşen gölgesi izin vermezse, hadi yemek saati geldi diye." Plautus (MÖ. 200)

Plautus'un MÖ 200 yılında değindiği zaman kavramı, var oluşundan başlayarak zihnini kurcalayan en büyük sorunlardan biri oldu, insanın. Nereden başlamalı, nerede bitirmeli, neyi temel almalıydı... Ha buldum, ha bulacağım diye ardından koştuğunu yerde mi aramalı, yoksa başının üzerinde uzanan ışıklı kubbeye mi göz armalıydı, bu konuda ilk kafa yoran insan... Çalgınca bir iş miydi yaptığı, yoksa akıllıca mı, orasını bilemezdi (hem zaten ona neydi); ama işlerini doğru dürüst yürütebilmek, arada sırada kutlayacak birşeyler bulabilmek için günleri dilimleyip bölmeye gerekiyordu mutlaka. Yıllar sonra kendisi için "Tanrı bildiğini yapsın" diyecek Plautus gibileri çıkacak olsa da, hiç mühim değildi. Dileyen istediğini desindi...

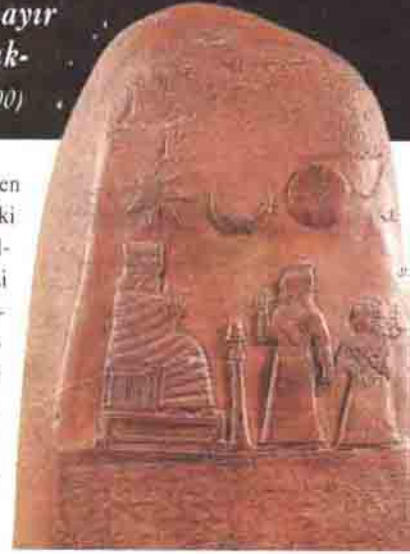
Ay Deyince...

Her toplumda ay ışığı ile ilgili efsanevi, mistik ve romantik sözcükler, sevgililerin ay ışığında bir araya gelmelerini çağırıştır. İngilizce'de Ay anlamına gelen "moon" sözcüğünün ve diğer töton dillerindeki eşanlamlıların köke-

ninde, ölçüyü betimleyen "me" (Eski Yunanca'daki "metron", modern dillerdeki "metre") hecesi yatar. Günümüzde kullanılan yapay zaman dilimlerine karşılık ilkel insanın zamanını belirlemek için temel aldığı gün ve gece değişimleri gibi sürekli tekrarlanan doğa olaylarının en belirgin ve mükemmel olanı, Ay'ın evreleriydi. Bu nedenle ilkel toplumlarda ilk evrensel zaman ölçüsü aydır.

Tacitus, bundan ikibin yıl önce eski Alman boylarının "bir işe başlamak için en uygun zaman" olarak tanımladıkları dolunay gecelerinde toplandıklarını belirtir.

İlk evrensel zaman birimi olmasına ve birçok kültürde önemli yer tutmasına karşın, Ay'ın tam anlamıyla yeterli ol-

duğu da söylenemezdi. Herkesce kolaylıkla görülüp, izlenebilen süre dilimleri olmakla birlikte, Ay'ın büyümesinin ve küçülmesinin çeşitli aşamaları, bir bilinmezliği de barındırıyor değildi. Çünkü avcı ve çiftçilerin mevsimleri belirlemeleri; yağmur ve karn, sıcak ve soğğun ne zaman geleceğini saptayabilmeleri için güvenilir bir ölçü sayılmazdı. Onlar için gerekli olan, ekimi ne zaman yapacaklarını, don olaylarının ne zaman beklenebileceğini ve yağmurun ne zaman geleceğini bilmektir. Her ne kadar Ay'ın bir döngüsü 28 güne çok yakın bir süre olmakta ve kadının iki kanaması arasında geçen süreye şaşılası bir koştuluk göstererek on döngünün sonunda doğumun beklenebileceğini idiyse de, ekim ve hasat zamanının belirlenmesi açısından önemli bir avantaj sağlamıyordu. Buna karşılık 365 1/4 gün süren Güneş yılı, dönmüşen mevsimlerin en iyi ölçüsü oluyordu.

Çok eski zamanlardan bu yana insanı düşünmeye iten bir başka konu da, Ay ve Güneş döngülerinin birbirine uymamasıydı. Yalnızca Ay döngülerini çarpmak yoluyla yıl ve mevsimlerin dönüşümü belirlenebilseydi, insanlık için büyük bir sorun da kolaylıkla çözülmüş olacaktı. Bu durumda, mevsimler için bir başlangıç noktası belirleme zorunluluğu doğdu. Ne var ki her toplumun temel aldığı ölçütler birbirinden oldukça farklıydı.

Eski Babilliler kamer takvimi ile başlamışlar ve sonuna kadar da ona bağlı kalmışlardır. Bu takvimin benimsenmiş olmasının getirdiği önemli sonuçlar vardır. Mevsimlerin dönüşümünü Ay döngülerinin katları olarak saptamaya çalışan Babilliler, MÖ. 432'de, büyük olasılıkla Meton adlı bir astronomun adı ile anılan metonik döngüyü bulmuş; ondokuz yıllık bir sistem kullandıklarında bu yılların yedisine onüçer ve geriye kalan oniki yıla da onikişer ay vererek Ay döngüsünü kullanılabılır bir takvim temelinde dönüştürmüşlerdir. Bu şekilde yıla ek aylar konulması, ay takvimi içinde sürekli olarak değişen bir mevsim düzeni doğurarak, Metonik takvimi gündelik yaşamda kullanılamayacak kadar karmaşık hale getirmişti. Babilliler için ise yeni yıl, ilkbahar ekinoksunda başlıyordu. Aslında diğer kültürlerin kullanmakta olduğu farklı takvimlerin, durumun karmaşıklığını gidermekte başarılı oldukları pek söylenemezdi.

Bilge Solon'un, zengin fakat sinirli Kral Kresus (Karan) a verdiği yanıtla ilgili öyküsünde Herodotus, MÖ. V. yüzyılda yaşanan karmaşıklıkla dile getirir. Öyküye göre, kendisine yeryüzündeki en mutlu ölümünün kim olduğunu soran Kresus'a Solon, varlığın ne denli belirsiz bir olgu olduğunu göstermek için insan yaşamının üst sınırı saydığı yetmiş yıl için-

de, o dönemde kullanılan Yunan takvimine göre gün sayısını şöyle belirtiyordu:

"Bu yetmiş yıl içinde, ek ayları saymazsak, 25 200 gün vardır. Her iki yılda bir ek ay koyduğumuzda, mevsimler doğru yerlerine oturdukları gibi otuz beş ek ay ortaya çıkacak ve 1050 gün daha eklenmesi gerekecektir. Dolayısıyla yetmiş yıl içindeki toplam gün sayısı 26 250'ye ulaşacak; bu günlerin hiçbiri de bir başkasına benzer olaylar doğurmayacaktır. Bu bakımdan insanoglu salt bir rastlantı oluyor ve Sen Kresus, yeryüzünün en varlıklı kişisi ve pek çok ulusların kralı olarak sorduğun soruya herhangi bir yanıt alamama durumundasın; yanıtı büyük bir olasılıkla mutlu yaşamının sona erdiğini öğrendiğimde verebileceğim."

Mısırlılar ise kendilerini Ay'ın gizeminden her nasılsa kurtarabilmişlerdi. Güneş yılının gerçek uzunluğunu ilk belirleyenlerin ve pratikte anlamlı bir biçimde kullananların Mısırlılar olduğu biliniyor. Öte yandan bu buluşu Mısırlılar'ın gerçekleştirmiş olması oldukça ilginçtir. Bu ülkenin önemli bir matematik düşünürü yoktu, astronomisi de Yunanlılar'ın ve Akdeniz çevresindeki diğer ülkelerinkine göre çok kabasaba olup, büyük ölçüde dinsel törenlerle ilintiliydi. Ne var ki doğan ve batan güneşin belli bir dikili taşın tepesinde ne zaman parıldayacağını hesaplamayı MÖ. 2500 yıllarında başarmışlardı.

Yunanlılar'ın matematiğe yatkınlıklarından yoksun olmalarına karşın Mısırlılar, bu pratik sorunu çözmüşler; ülkenin tümünde günlük gereksinmelere yanıt verebilen bir takvim geliştirebilmişlerdi. Daha MÖ. 3200 yıllarında Nil Vadisi'nin tümü ile Nil Deltası, Kleopatra dönemine kadar üçbin yıl sü-

ren tek bir krallık altında birleştirilmişti. Burada siyasi birliği doğanın yarattığını söylemek olanaklıdır. Firavunların hüküm sürdüğü bu devlete Nil İmparatorluğu denilmesi de boşuna değildir.

Nil Irmağı'nın ritmi, Mısır'ın yaşam ritmiydi. Su taşkını, ekim ve hasat olarak tanımlanan üç mevsimi, ırmağın sularının alçalışı ve yükselişi belirliyordu. Suların yükselmesi, Güneş'in yükselmesi oranında, düzenli ve yaşamsal olarak Nil yılını simgeliyordu. Mısır'ın en ilkel takvimi, her yıl üzerine su düzeylerinin çizildiği bir 'Nilometre' idi. Suların alçalıp yükselmesi Ay'ın evrelerine göre olmadığından Mısırlılar, daha çok eski çağlarda her biri otuzar gündend oluşan oniki aya beş gün ekleyerek 365 günlük, kullanılabılır bir takvim oluşturmuşlardı. Su taşkını zamanını, yani Temmuz ayının sonunun yılbaşı olarak kabul edildiği "Nil yılı"nın ilk kez ortaya çıkışı, MÖ. 4241 yılına rastlar.

Günlük yaşamlarında Ay ile pek alışverişleri olmayan Mısırlılar'ın kullandığı bir başka zaman göstergesi de gökyüzünün en parlak yıldızı Sirius idi. Sirius, yılda bir kez olmak üzere, sabah Güneş ile aynı çizgi üzerine gelir. Oniki ayın beş artık günü olan hepagomenal günler, Osiris ile oğlu Horus'un, düşmanları Set, eşi ve kızkardeşi Isis ile öteki eşi Nef-tis'in doğum günleri olarak bir dizi şenlikle kutlanırdı. Yılın tam olarak 365 gün kabul edilmesinin bin dörtyüz altmış yılda bir kaymaya neden olmasına karşın, döneminde bilinenlerin en iyisi olduğundan Mısır takvimi ortaçağa değin kullanılmış; "Julius" takvimine kaynak oluşturmuştur.

Öte yandan Museviler, kamer takvimine son derece bağlıdır. Hâlâ Museviler için ay, yeniayın görünmesi ile başlar. Mevsimsel takvim ile gerekli bağlantıyı kurabilmek için de her dört yıla bir ek ay katılır. Musevi takvimi, 29'ar ya da 30'ar günlük oniki ay içerir. Yıl toplam olarak 354 gündür. Güneş yılına ayak uydurmak için -Babil'deki metonik döngüye koşturularak- her ondokuz yıllık dönemin üçün-

cü, altıncı, sekizinci, onbirinci, onyedinci ve ondokuzuncu yıla birer ek ay konulur.

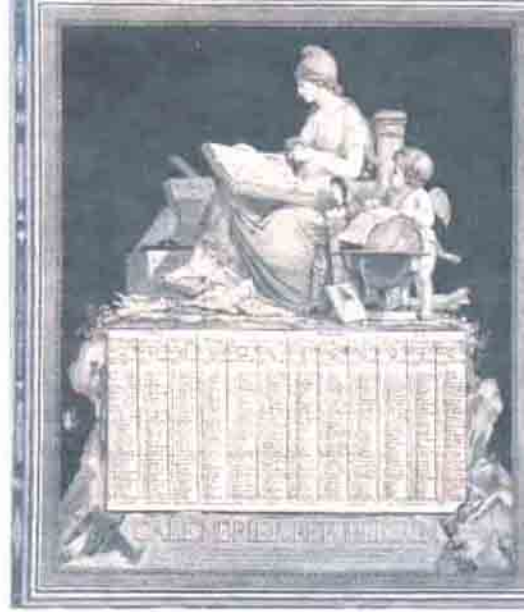
Bir ay takvimi olan İslam Takvimi ise, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç ettiği yıl başlayan ve Hicri takvim olarak bilinen takvimdir. MS 622 yılının 15/16 Temmuz'unda başlar. İslam takviminde kullanılan yıllar günümüzde kullanılan takvim yılından ortalama 11 gün daha kısa olduğundan, Ramazan ayı ve dinsel bayramlar her yıl daha erken bir tarihe rastlar. Bu takvimde biri diğerini izleyen 29 ve 30'ar günlük 12 aydan oluşan, 354 ve 355 günlük yıllar vardır. Fazla gün ise, 29 çeken son aya eklenir.

XIII. yüzyılda Ay, Osmanlı Türkleri'nin savaş alanı sembolü ve din simgesi olarak kullanılmaya başladı. Ay'ın İslam dininin bir simgesi olarak benimsenmesinin ve bir ay süren Ramazan'ın başlangıcını ve bitimini belirlemesinin yanında, takvim

olan ilkbahar noktası, yani 21 Mart, 1582 yılına gelindiğinde 11 Mart gününe değin kaymıştı. Artık daha fazla beklemenin bir anlamı olmadığını düşünmüş olacak ki Papa Gregorius, 1582'de 4 Ekim'i izleyen günün 15 Ekim olması kararını aldı. Julius takvimi de dört yılda bir artık günün eklenmesi uygulamasına göre düzenlenerek, yılda 11 dakikalık kaymanın önüne geçildi. İşte Batı'da bugün dahi kullanılan en çağdaş takvimin temeli böylelikle atılmış oldu.

Papa tarafından takvimden alıp götürülen bu on gün, herkes tarafından uysallıkla karşılanmamıştı. Kısaltılan ay için tam aylıklarını isteyen işçiler, ömürleri on gün kısaldığı için veriyansın eden insanlar ortalığı birbirine katıyorlardı. Değişiklik İngiltere ve Amerika'daki kolonileri tarafından resmen kabul edildiğinde kırkaltı yaşında olan Benjamin Franklin, yitirdiği on günle ilgili olarak şunları yazıyordu:

"Yaşamınızdan gün eksilmesine şaşırmanın ve kızmamanın sevgili okuyucular. Olayın iyi yanını da görmeye çalışın. Yaşama giderleriniz azalacak ve buna sevineceksiniz. Hem uykuyu sevenler için ayın ikisinde yatağa girip ondördü sabahına kadar uyumak ne de güzel olacak; ne de güzel olacak!"

gün de "Pantolonsuzlar Günü" adı altında spora ve dinlenmeye ayrılmıştı. Onüç yıllık bir dönem boyunca uygulanan bu takvime son vererek tekrar Gregorius takvimine dönen, Fransa kralı Napolyon oldu.

Yeni Türk Devleti'nde Cumhuriyet'le birlikte gelen devrimler kapsamında 26 Aralık 1925'te "Takvimde Mebdeinin Tebdili" konulu, 698 sayılı yasanın çıkarılmasından bu yana Gregoryen takvimi esasına dayalı, çağdaş takvim kullanılmaktadır.

varlıkları yarattı; ardından yedinci gün dinlendiği için o günü kutsalı" (Tevrat: 20:8-II). "Eskiden Mısır ülkesinin tutsağı olduğunu, sonra Tanrı'nın sana güçlü elini uzatarak seni kurtardığını ve Sept gününü sana bağışladığını anımsa" (Tevrat: 5:15).

Bir başka ipucu da, İngilizce'de Cumartesi anlamına gelen "Saturday" sözcüğünde aranabilir. Romalılar, "Saturn's Day" (Satürn'ün günü)'nü hiçbir işe başlanmaması gereken, başlanan işlerin kesinlikle başarısızlığa uğrayacağına inandıkları uğursuz bir gün olarak kabul ederlerdi. Tacitus'a göre, Sept; "Günlük olayları yöneten yedi yıldız arasında en güçlüsü ve en etkili olması nedeniyle," Satürn'den kaynaklanan korku yüzünden ürküyle karışık bir saygı uyandıyordu. Güntümüz astronomisine göre, bu yedi gezegen arasında gezegen olmamalarına karşın, Güneş ve Ay da bulunuyor; ancak Dünya bulunmuyor.

Haftanın günlerinde söz konusu sıralama, Romalılar'ın sırası ile her günün ilk saati-ni kontrol ettiğine inandıkları gezegenler düzeninden doğmaktadır. O dönemde gezegenlerin dünyaya olan uzaklıklarının, günlük olayları etkileme derecesini belirlediğine; her gezegenin bir saati etkilemekte olduğuna, sonraki saatte etkileme görevini Dünya'ya en yakın öteki gezegenin üstlendiğine, höylelikle yedi gezegenin sıraya girdiğine inanılmaktaydı. Günlerin bugün bildiğimiz şekilde adlandırılarak sırlanması, bu belirleme yönteminin bir sonucudur.

Haftanın oluşturulması, insanlığın dünyaya egemen oluşunun ve bilime yönelişinin bir başka aşamasını simgeler. Çünkü hafta, doğanın dikte ettiği değil, insanın kendi oluşturduğu bir olgudur. Haftanın yaşama girmesiyle birlikte, dünya dışı güçler olarak gezegenler insanı tarih dünyasının dışına taşımışlardı.

Tarihin Başlangıcı

Batının büyük dinleri sürekli yinelenişten kaçmaya çalışırken, ters yönde ilerlemişlerdi. Hindular'la Budistler tarihten kaçmaya çalışırken, Hristiyanlar'la Müslümanlar tarihe girmenin bir yolunu arıyorlardı. Hristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilik, birbiriyle bağıntılı olarak gelişmiş ilahî dinlerdir ve üçü de tarih dünyasına geçmişlerdir. Museviler'in tatil günleri, örneğin cumartesileri uygulanan kutsal dinlenme günü olan Sept günü, geçmişin kutlanması ve anılması niteliğindedir. Fısıh bayramında da Mısır'dan çıkış kutlanır. Takvimleri geleneksel yaratılış gününden başlar.

Hristiyanlığın tarihsel boyutu, özü ve anlamı, İsa'nın doğuşu ve yaşamından kaynaklanır. İsa'nın gelişi ilk ve en büyük haberdir. Bu nedenle, Hristiyan takvimi, İsa'nın doğumu ve yaşamındaki olayları Cebrail'in Meryem'i ziyaretinden (25 Mart) Noel'e kadar (25 Aralık), sünnet (1 Ocak), Müneccim Krallar'ın İsa'yı görmek için Beytlehem'e gelmelerini kutlayan yortu olan Epifanya (6 Ocak, 12. gece), Nur yortusu (2 Şubat, kutsal Meryem'in saflaştırılmasının ve İsa'nın tapınağa sunulmasının kutlanması) ve Tecelli (6 Ağustos)'yi kutlamaktadır. Paskalya yortuları da yeniden dirilişi kapsayan olayları kutlar. Bu olayların eşsiz ve tek olduğuna inanan Hristiyanlar, doğal olarak yılları, kurtarıcıların geldiği Anno Domini'den (Tanrı'nın yılı) itibaren hesaplarlar.

Günümüzde, evrensel olarak kullanılmakta olan tarihleme sistemi, İsa'nın doğuşunu esas almaktadır. Ne var ki, bu sistemin kullanıma geçmesi İsa'nın doğumundan yüzyıllar sonra gerçekleşti. İlk yüzyıllarda bazı Hristiyanlar, Konstantin'in tahta çıktığı 312 yılından itibaren kullanılan, imparatorluğun 15 yıllık vergi değerlendirmeye dönemlerini esas almışlardı. Diğerleri ise tarihlemeyi, İspanya'nın Romalılar'ca alındığı MÖ. 38 yılından başlayan Paskalya devrinden ya da, İsa 33 yaşın-

dayken gerçekleşen çarmıha geriliş döneminden başlatmayı uygun gördüler. Miladi yıl anlamına gelen Anno Domini'nin kâşifi matematikçi, astronom ve keşiş olan Dionysus Exiguus (500-560) oldu. Kendisi, MS 525 yılında, "MS" in standart tarihleme sistemi olarak kullanılmasını papaya önerdi. Exiguus'un Paskalya Tabloları, yavaş yavaş Hristiyan Avrupa'ya yayılmaya başladı. İsa'nın doğumundan başlayarak

yılların devamını belirleyen Anno Domini, tüm diğer sistemlerin yerini almaya başlamıştı. Milad kavramının tüm Avrupa'ya yayılması, birçok yüzyılın geçmesini gerektirdi. XVII. yüzyıla kadar bilim adamları, İsa'nın doğum yılından geriye doğru sayarlarken "MÖ." terimini kullanıyorlardı.

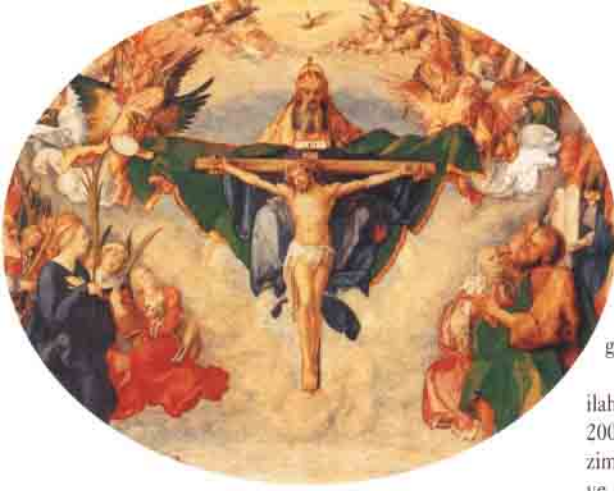
Zaman boyutunun belirlenebilmesi, olaylara bir öncelik-sonralık verilebilmesi için böylesi bir sistem şarttı. Milad kavramı ortaya çıkana kadar birbirinden farklı birçok sistem kullanılmış olmasına karşın, hiçbiri de aslında pek somut değildi. Diğerlerine göre daha belirleyici olan ve büyük ölçüde kabul gören bir sistem olmasına karşın Milad kavramının da, tarihçileri birbirine düşüren kavram karmaşalarına ve belirsizliklere tam anlamıyla bir çözüm getirdiği söylenemezdi. Bu konuyla ilgili tartışmalar, yüzyıllar boyu sürdü ve hâlâ da sürmektedir.

Genellikle göz ardı edilmiş olmakla birlikte, kullandığımız takvimde sıfıncı yılın yer alması ilginçtir. Örneğin MÖ. 3 ile MS 3 arasında 6 yıl olduğu, basit bir matematik hesabı ile bulunabilir. Ne var ki İsa'nın doğumu resmi olarak MS 1. yıl ve önceki yıl da MÖ. 1 olarak kabul edildiğinden, MÖ. 3 ile MS 3 arası doğal olarak 5 yıl olur. İçinde bulunduğumuz 1900'lü yılların 20. yüzyıl olarak kabul edilmesinin nedeni de budur.

Milad kavramının yaşama girmesi ile birlikte yeni bir sorun çıkmıştı ortaya: Yeni yıl hangi tarihten başlayacaktı? Yeni yılı İsa'nın doğum gününden, Meryem Yortusu'ndan (Cebrail'in Meryem'e haber ulaştığı 25 Mart günü), Paskalya'dan ya da 1 Ocak'tan başlatmak gibi olasılıklar söz konusu idi.

Bir süre 25 Mart, Meryem Yortusu ya da Paskalya, yeni yılın başlangıcı olarak kabul edildikten sonra, XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yeni yılın 1 Ocak'tan başlamasına karar verildi. Geriye, bu yeni düzenlemeye göre kutlanacak günleri belirlemek kalıyordu.

Yeni Yıl ve Noel Kutlamaları

İsa'nın doğum günü olarak kabul edilen 25 Aralık, yani Noel gününün, tarihte ilk kez Roma'da, 4. yüzyılın ikinci çeyreğinde kutlandığı biliniyor. 6 Ocak'ta ise İsa'nın vaftizi kutlanıyordu. 4. yüzyılın sonlarında 25 Aralık, İsa'nın doğumunun kutlandığı gün olarak doğuda (Kudüs dışında) yerleşti; 6 Ocak ise vaftizin kutlandığı gün olarak kaldı.

Batı'da bu süreç daha farklı gelişmişti. 6 Ocak, yani Epifanya, Müneccim Krallar'ın (doğuda gördükleri yıldızdan esin alarak, yeni doğmuş olan Hz İsa'yı görmeye gelen üç müneccim [Matta 2:1-12]) Beytlehem'e gelmelerinin kutlandığı gün olarak yerleşmişti.

Roma'da 25 Aralık...Roma'da 25 Aralık, kış gündönümünde daha fazla parlamaya başlayan "fethedilmemiş" Güneş'in (natalis solis invicti) doğum gününün kutlandığı, İmparator

Aurelius tarafından belirlenmiş bir putperest festivali idi. MS 336 yılından önceye rastlayan bir tarihte Roma'daki kilise, aynı günde hem İsa'nın doğum gününün hem de doğruluk timsali Güneş'in doğum gününün kutlanması kararını aldı.

Mısır'da 6 Ocak...İskenderiyeli yazar ve ilahiyatçı Titos Flavios Clemens, MS yaklaşık 200 yılında, Mısır'daki Gnostikler (Gnostisizm; Hıristiyanlığın başlangıcında ruhani sırları ve yaratılışın sırlarını bilme iddiasında olan mezhep)'in İsa'nın vaftizini, doğru tarihin 6 Ocak olduğu söylenmesine karşın, 10 Ocak'ta kutladıklarını bildiriyor. Her iki durumda da kutlanan gün, vaftiz olayının yıldönümü idi. Mısır'da Gnostikler'den farklı olarak 6 Ocak tarihinin kilisenin bir festivali olarak kutlanması, yaklaşık 5. yüzyılda gerçekleşti.

İmparatorluğun Doğu Kesiminde Noel Kutlaması... Doğu'da Noel'in ayrı bir festival olarak kutlandığına ilişkin ilk kanıt, başkent Konstantinopolis'te bulunuyor. Noel'in Antakya'da da Konstantinopolis ile aynı zamanda kutlanmaya başladığı biliniyor. Burada da kutlama gününe ilişkin tartışıklar yaşandı; ancak 4. yüzyılın sonlarında İsa'nın doğumunun 25 Aralık, vaftizi ile birlikte insanlara görünmesinin de 6 Ocak olarak kabul edildiği anlaşılıyor.

Noel'in doğunun diğer kesimlerinde yaylışı çok daha çabuk oluyor. Mısır'da İsa'nın doğum ve vaftiz gününün iki ayrı tarihe bölünmesi, ilk kez 432'de gerçekleşiyor. 431'de Efes Konsili'nin Meryem'den doğan çocuğun sonsuz ilahiliği konusundaki üstelemelerinin

de bu kutlamanın yayılmasına hız kazandırdığı son derece açıktır. Kudüs'te ise Noel gününe olan karşılık uzun bir süre devam etti ve nihayet 6. yüzyılda İsa'nın doğum günü 6 Ocak olmaktan çıkıp, 25 Aralık'ta kutlanmaya başladı. Ermeni kilisesi, doğum gününü hâlâ 6 Ocak olarak kabul etmekte ve kutlamayı da o gün yapmaktadır.

Batı Dünyasında Noel

Kutlamasına İlişkin Gelenekler... Doğu kiliseleri Noel'i; aynı gün bir melekten iyi haberler aldıklarına inanılan çobanların ziyaretini ve Müneccim Krallar'ı anma amacıyla kutlarlar. Batı kiliselerinde ise Müneccim Krallar'ın İsa'nın önünde secde etmeleri, Epifanya gününe dahil olduğundan, doğum olayı ve çobanlar yalnızca hatırlanır. Noel'in bu şekilde kutlanmasının kökeni, Roma'ya, 5. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte, bu konuda açık ve kesin kanıt yoktur. Roma Katolik kilisesinde yapılan üç ayından biri gece yarısında, ikincisi de şafakta yer alır.

Noel'e ilişkin geleneksel adetler, İsa'nın doğumunun kutlandığı yortu ile putperest kültüründe kış ortasında yapılan tarıma ve Güneş'e yönelik ayınların aynı zamana rastlaması sonucu, birkaç kaynağa dayanmaktadır. Roma kültüründe Satürn bayramı (17-24 Aralık), insanların birbirlerine iyi dileklerde bulunup, armağanlar verdikleri bir dönemdi. Noel kutlamaları bu âdetlerden dolayı olarak etkilendi

Myra'lı Aziz Nikolaos

Yıldız Ötügen
H.Ü. Sanat Tarihi Bölümü

Antik Myra MS. 5. yüzyılda Likya'nın başkenti olmuş ve Metropolit'i, uzun süre Anadolu'nun ikinci dini lideri sıfatını taşımıştır. Piskoposlarından biri olan Aziz Nikolaos sayesinde kent, Likya bölgesi dışında üne kavuşmuştur. Yazılı kaynaklarda Nikolaos'un tarihi kişiliği hakkında bulabildiğimiz bilgiler sınırlıdır. 814-42 arasında kaleme alınmış *Vita per Michaelemde*, azizin Patara'da doğduğunu öğreniyoruz; ancak kaynağta doğum yılı belirtilmemiştir. Yaşamıyla ilgili en eski belge, 6. yüzyıla tarihlenen *Praxis de Stratelatis*; metinde Nikolaos'un Konstantin döneminde Myra piskoposu olduğu aktarılmakta ise de, 325 yılında toplanan Iznik Konsili'nin listesinde adı kayıtlı değildir.

565'e tarihlenen Sion'lu Nikolaos'un yaşam öyküsü, Aziz Nikolaos'un Myra'da gömüldüğünü belgeler. Metinde kentin yakınındaki dağlık bölgede yer alan Sion Manastırı'nın kurucusu ve başrahibi Sion'lu Nikolaos'un Myra'daki "Çok Aziz Nikolaos'un mezarını ve Martiriumunu ziyareti ve Azizin kutsal olduğu "Rosallia Günü"nde Myra'da din adamlarını bir araya getiren "Sinod"un tertiplendiği

anlatılır. Bu bilgiler ışığında Nikolaos'un mezarının 6. yüzyılda önemli bir ziyaret yeri olduğu ortaya çıkar.

7. yüzyılda diğer kıyı kentleri gibi Myra da Arap akınlarına maruz kalmıştır. Bizans tarihçisi Theophanes, Araplar'ın Myra'ya ilk kez 789'da saldırdıklarını; 808'de ise Harun Reşid'in komutanla-

rından Humayd İbn Mayuf'un Rodos'taki deniz savaşından sonra Myra'daki Aziz Nikolaos'un mezarını tahrip etmek istediğini aktarmaktadır.

Nikolaos kilisesi ilk kez Mikael Skylitzes'in *Kronografya*'sında İmparator IV. Mikael'in (1034-41) erkek kardeşi İoannes Orphanotrophos (ö.1042) ile ilgili bir olayda kayda geçer. Metinden, yapının hastaların şifa bulmak için geldikleri önemli bir ziyaret yeri olduğu anlaşılabilir: "O'na (Orphanotrophos'a) rüyasında büyük mucize yaratıcısı Nikolaos göründü ve şifa bulmak için Myra'ya gitmesini önerdi. O, kelimesine de hızlı oraya ulaştı. Büyük azizin kutsal kilisesine bol miktarda "Mür yağı" ve diğer değerli nesnelere bağışladı. Myra kentinin güçlü bir duvarla çevreledi ve sıhhatine kavuştuktan sonra geri döndü."

Aynı döneme ait bugün kaybolmuş bir kitabe, İmparator IX. Konstantin ve İmparatoriçe Zoe'nin 1042 yılında Myra'daki bir yapıyı "yeniledikleri" belirtilmektedir. Kitabe ve Skylitzes'in metni, bazı araştırmacılarca Nikolaos kilisesindeki ek yapıların ve "Opus Sectile" yer mozaiklerinin tarihlendirilmesinde esas alınır.

20 Aralık 1087'de İtalya'dan deniz yolu ile Myra'ya gelen Bari'li tüccarlar sadece dört keşişin yaşadığı kiliseden Nikolaos'un röliklerini kolaylıkla kaçırmayı başarırlar. 20 yıl sonra Venedikliler'in de kemikleri kaçırdığını anlatan kaynaklar mevcuttur. Gerçekliği tartışılan bu olaylara rağmen Ortaçağ boyunca kiliseyi yüzlerce hacinin ziyaret ettiği ve kutsal mezarın önemini koruduğunu görüyoruz.

olsa da, Noel'in gündönümü sırasında kutlanması, mevsime, Güneş'e dayalı bir temel vererek; yılın ilk günü yani 1 Ocak günü evlerin yeşil, ışıklı nesnelere süslenmesi, çocuklara ve yoksullara armağanlar verilmesi âdetini beraberinde getirdi. Kilisenin 1 Ocak gününün yeni yılın ilk günü olarak kutlanmasına karşı çıkışının nedeni de, bunun bir anlamda putperest uygulamaya dönüşü simgelemesidir.

Germen kavimler Galya, İngiltere ve Orta Avrupa bölgelerine yerleşmeye başladıklarında, gündönümüne ilişkin törelere Germen-Kelt Noel âdetleri de eklendi. Kutlama ve ölüm âdetlerine ilişkin gelenekleri de içeren Noel mevsimi, bir değişim süreci içinde olan gündönümüne ait yeni yıl kutlamaları ile birleşti. İnsanların birbirlerine yakınlaşmaları ve iyi dileklerde bulunmaları, özel yiyecekler yenmesi, süslü çam ağaçlarının kullanılması, içki içilmesi, armağanlar verilmesi gibi âdetlerin tümü, bu şenlik mevsiminin farklı yönlerini ifade etmektedir. 8. yüzyılda Aziz Boniface'nin Almanya'nın Hristiyanlaştırılmasını tamamlamasından sonra, Odin'in kutsal meşesinin yerini almak üzere çam ağacını Kutsal çocuğa (İsa) atfetmesi ile, yeşil rengin yaşamsallığın sembolü olarak kullanılmaya başladığı görülür.

Türk Toplumunda Noel Kavramı

Toplumumuzda yeni yıl kutlamaları, Hristiyan kültüründeki Noel kutlamalarından çok daha farklı bir anlama sahip olmakla birlikte, çok eski olmayan bir tarihten itibaren Noel, Noel Baba, yılbaşı ağacı gibi kavramların yavaş yavaş kültürümüze girdiğini ve bunlara ilişkin âdetlerin yaygın olarak yerleştiğini görüyoruz. Özellikle büyük kentlerde yılbaşı sıralarında sokaklarda, alışveriş merkezlerinde dolaşarak hediyeler dağıtan, çocukları eğlendirmeye çalışan Noel Babalara, büyük mağazaların vitrinlerini süsleyen dev Noel ağaçlarına, çeşit çeşit yılbaşı süslerine, yılbaşı çiçeklerine oldukça aşinayız artık. Tüm bunlar kimi kesimler tarafından hoşnutlukla, kimi kesimler tarafından da tepkiyle karşılandı. Hatta Noel Baba kılığında gezen kişilerin kıyafeti, Türk âdet ve geleneklerine aykırı bulunduğundan uyarı aldıkları bile oldu.

Toplumumuzda Noel Baba olarak adlandırılan figür, aslında muhtaç kişilerin ve zor durumda olan denizcilerin koruyucusu Aziz

Nikolaos; Amerika'da kullanılan adıyla Santa Claus'tur. İnsanların Noel'de birbirlerine armağanlar verme, yoksullara yardımcı olma geleneğinin kökeni de, Aziz Nikolaos'un yaşamında aranmalıdır.

Söylenceye göre Myra'lı bir adam, üç kızına artık bakamayacağını ve çeyiz paralarını da karşılayamayacağını anlayınca, kızlarını fahişe olarak kiralamaya karar verir. Bunu duyan Nikolaos, bir gece gizlice adamın evine giderek, pencereden bir

kese

altını içeriye atar; sonra da kimseye görünmeden oradan ayrılır. Adam altınları bulunca çok sevinir ve en büyük kızını evlendirmeye karar verir. Adamın iyi niyetli biri olduğunu anlayan Nikolaos, ikinci kızını da evlendirmesi için bir kese altın daha götürerek, aynı şekilde pencereden atar. Üçüncü kız için

de altın geleceğini anlayan adam, o gece uyumaz ve penceredeki tıkırtıyı duyunca hemen dışarı fırlayarak, bu yardımsever kişiyi görebilmek için peşinden gider. Nikolaos, adama sessiz

kalacağına dair yemin ettirir. Cömert davranışları ve yardımseverliği, yaşadığı çağda ve günümüzde insanlara örnek olmuştur.

Aziz Nikolaos, Anadolu'da yaşamış bir aziz olması nedeniyle kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Bugün özellikle Noel kartlarının üzerinde, ren geyiklerinin çektiği kızıyla gökyüzünde gezinerek armağanlar dağıtan, kırmızı giysiler içinde ve sırtında armağan torbasıyla resmedilen, beyaz sakallı, sevimli Noel Baba figürüne çok sık rastlanır.

Osmanlı döneminde yüzyıllar boyu Rum ve Ermeni kültürlerini içinde barındırmış Türk toplumu için yılbaşı kutlamaları, yabancı bir kavram değildi. Cumhuriyet döneminde, çağdaşlaşma çabalarının getirdiği yeniliklerden biri olarak batı toplumlarından alınmış, bilinçli bir kültürel alıntı; öte yandan çağdaşlaşma ve küreselleşme olgularının gündeme getirdiği, kendiliğinden gelişen bir süreç örneği olarak da nitelenebileceğimiz yılbaşı kutlamaları, kültürümüzde gittikçe daha fazla yerleşmekte, yaygınlaşmakta ve farklılaşmaktadır.

Myrise Göktepeli

Kaynaklar
Booksten, D. J., Keşifler ve Buluşlar (Ceviri: Fatoş Dilber) Erdemli, A., "Yılbaşı ve Noel Baba: Toplumumuzda Bir Kültürel Alıntı Örneği", Belleten, Ağustos 1987, No: 200
Kluger, J., "Calender Redux", Discover, Kasım 1994
Sevcenko, N. P., The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art, Torino, 1983
Spicer, D. G., Festivals of Western Europe, New York, 1958

